

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.3:332.05:338.1

Вознюк М.А., к.е.н., доцент

Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

**ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТА ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

В статті проаналізовані проблемні питання системи державного регулювання інноваційних та інвестиційних процесів в Україні та визначені основні напрями її удосконалення.

Ключові слова: інноваційна економіка, інвестиційний проект, інноваційна діяльність, інновації, інноваційний розвиток, інноваційно-інвестиційна політика.

Voznyuk M.

**FUTURE DIRECTIONS OF IMPROVING THE STATE REGULATION SYSTEM
OF INNOVATION AND INVESTMENT PROCESSES**

The article studied the problem areas of the state regulation system of innovation and investment processes in Ukraine and key areas of its improvement are identified.

Key words: innovative economy, investment project, innovation, innovation development, innovation and investment policies.

Вознюк Н.А.

**ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ
ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ И
ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ**

В статье проанализированы проблемные вопросы системы государственного регулирования инновационных и инвестиционных процессов в Украине и определены основные направления ее совершенствования.

Ключевые слова: инновационная экономика, инвестиционный проект, инновационная деятельность, инновации, инновационное развитие, инновационно-инвестиционная политика.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Перехід економіки України до інноваційної моделі розвитку вимагає удосконалення системи державного регулювання інноваційної діяльності як на рівні країни, так і на регіональному рівні. Стає все очевиднішим, що лише на цьому шляху національна економіка може зайняти пристойне місце у світовому ринковому середовищі. Адже рівень і динаміка розвитку інноваційних процесів є визначальним показником економічного стану країни, здатності суспільства до реальних ринкових перетворень за рахунок створення, впровадження, поширення та практичного використання нової техніки, продукції та сировини, освоєння новітніх технологічних процесів, сучасних методів організації виробництва, його матеріально-технічного забезпечення тощо.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремі аспекти системи державного регулювання інноваційних та інвестиційних процесів в своїх працях розглядали такі зарубіжні та вітчизняні вчені як: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, Г.Я. Гольдштейн, А.Я. Кузнєцова, П.В. Кухта, О.Д. Рожко, Н.Т. Рудь та ін. Механізми державного регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку, шляхи вирішення пов'язаних з ними проблем відображено у

працях таких учених, як: І.А. Бланк, В.Є. Воротін, В.Г. Герасимчук, А.О. Дегтяр, С.Є. Захаров, М.Х. Корецький, Т.В. Майоров, В.Ф. Мартиненко, О.Г. Мордвінов, В.М. Огаренко, А.А. Пересада та ін. При цьому недостатньо дослідженими залишаються питання визначення пріоритетних напрямів удосконалення системи державного регулювання інноваційних та інвестиційних процесів та їх активізації з урахуванням сучасної економічної ситуації.

Цілі статті. Мета даної статті полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні головних напрямів подальшого удосконалення системи державного регулювання інноваційних та інвестиційних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом [1]:

- визначення, підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних, місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Визначені пріоритети стали вихідними орієнтирами для концентрації фінансових ресурсів на певних напрямках інноваційної діяльності, що знайшло своє відображення в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003 р.), який визначив стратегічні пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні на 2003–2013 рр. [2]

Проте слід констатувати: процес переходу від напрямків розвитку науки й техніки до напрямків інноваційної діяльності й досі є занадто уповільненим, слабо регульованим і фрагментарним. Враховуючи гостру вимогу часу щодо узгодження розвитку і вдосконалення національної інноваційної системи України з європейським інноваційним досвідом, Уряд згідно з Указом Президента «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України» (2006 р.) визнав пріоритетними завданнями діяльності органів виконавчої влади із забезпечення національної безпеки в науково-технологічній сфері: розвиток національної інноваційної системи; всебічну підтримку фундаментальних наукових досліджень, спрямованих на забезпечення технологічного розвитку України; розвиток виробництва високотехнологічної продукції та послуг на інноваційній основі [3].

Відсутність значущих зрушень на шляху розбудови інноваційної економіки в Україні викликала необхідність у перегляді існуючих та формуванні нових стратегічних напрямів розвитку національної економіки, що мали б забезпечити посилення взаємозв'язку «освіта – наука – виробництво». Водночас нагальним є здійснення активної економічної політики держави, спрямованої на використання загальноприйнятих інструментів стимулювання НТП і створення механізмів генерування довгострокових інвестицій у освоєння нових технологій [4, с. 64].

Одним з найважливіших напрямів реалізації інноваційної політики держави є фінансова підтримка інноваційних проектів, яка здійснюється в Україні за умов:

- а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів;

б) часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України "Про страхування".

Бюджетне фінансування інвестиційних проектів за окремими виробничими напрямами за своєю сутністю є державним інвестуванням на незворотній основі. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації на своєму сайті подає перелік чинних інноваційних проектів, що включені до державного реєстру. З представленого переліку, який включає 16 проектів лише чотири мають термін реалізації проектів розрахований на період після 2014 року. Це наступні проекти: «Створення вертикально-інтегрованої компанії з виробництва фотогальванічної продукції» (ВАТ «Завод напівпровідників» м. Запоріжжя); Вітчизняний перспективний легкий вертоліт злітною масою 5...6 тонн (ПАТ «МОТОР СІЧ» м. Запоріжжя); «Сільськогосподарський кластер захищеного вирощування та збирання врожаю (ТОВ «Міжнародна аграрно-інвестиційна компанія» м. Одеса); Науково-обґрунтована система виробництва та зберігання товарної овочевої продукції (ТОВ «Воля», Черкаська обл.) [5]. Така ситуація вимагає перегляду переліку проектів та його суттєвого оновлення.

Позитивним кроком на шляху розробки механізму реалізації інноваційних проектів в Україні є наявність затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України форм заяви про розгляд інноваційного проекту, форм інноваційного проекту та Порядку проведення державної експертизи інноваційних проектів. Організовує проведення експертиз Держінформнауки України.

На жаль, фінансова криза призвела до зменшення видатків на інвестиційні та інноваційні проекти. Це спонукало низку економічно розвинених країн активізувати проведення податкових реформ, задля залучення інвестицій. За допомогою ефективних інструментів податкового регулювання можна компенсувати недостатній рівень довгострокового кредитування, зменшення видатків та капітальних вкладень, які в умовах нестабільної економіки падають [6, с. 47].

Світовий досвід свідчить, що пільгове оподаткування інноваційної діяльності є виправданим як з економічної, так і з соціальної точки зору, причому найширше використовується повне звільнення від оподаткування на достатньо тривалий строк для новостворених малих підприємств. Сьогодні в Україні діє велика кількість податкових пільг, але вони комплексно не пов'язані, а тому лише, у більшості випадків, поглиблюють нерівномірність податкового навантаження на різні галузі підприємницької діяльності. Зокрема, стосовно інновацій Законом України «Про інноваційну діяльність» гарантується низка пільг, але вони, як показує практика, не набули потрібного значення. До пільгового оподаткування необхідно віднести диференціацію ставок податків щодо пріоритетних галузей наукомісткого виробництва, або так звані «пільгові ставки», за допомогою яких держава підтримує важливі галузі підприємницької діяльності. Такі ставки треба розглядати, перш за все, у межах податку на прибуток та податку на додану вартість (ПДВ). Теперішні пільги з ПДВ (наприклад, звільнення від нього технопарків при імпорті товарів, що використовуються в інноваційних проектах) значного стимулюючого впливу не мають.

При впровадженні податкової політики стосовно інновацій перед державою постає істотна проблема – це питання оцінювання інноваційності продуктів і технологій, а таким чином й інноваційності самого підприємства, яке їх виробляє чи впроваджує. Адже вкрай недосконалою є законодавчо встановлена норма про необхідність підприємству мати обсяг інноваційної продукції більше 70% у загальному обсязі, щоб вважатися інноваційним. Ця норма не дозволяє диференціювати податкове навантаження на різні прошарки бізнесу: податкова політика держави має різнитися щодо, наприклад, малого інноваційного підприємництва (яке є безпосереднім продуцентом інновацій) і традиційних малих фірм (які впроваджують інкрементальні інновації, переоснащують виробництво). Крім того, вищезазначена норма не може бути пристосована до великої кількості суб'єктів господарювання (особливо на початкових етапах їхньої діяльності), які насправді є інноваційними, оскільки не кожне підприємство може у перші роки своєї діяльності налагодити виробництво такого відсоткового обсягу інноваційної продукції. Проте саме в перші роки діяльності інноваційне підприємство і потребує допомоги держави. Критерієм інноваційності проекту повинна бути реалізація в ньому обсягу інтелектуальної власності й необхідність участі у визначених державою пріоритетних напрямках. Цей момент отримання податкових пільг є найбільш некоректним й розпливчастим і потребує залучення різноманітних контрольних функцій [7].

Окрім пільгового кредитування в Україні слід запроваджувати механізм державного страхування кредитів, виданих підприємствам, які розробляють і впроваджують інноваційну високотехнологічну продукцію й діяльність яких пов'язана зі значним інвестиційним ризиком. З метою регулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, внутрішніх нагромаджень та інвестицій кредитна політика держави має бути спрямована на [8]:

- розширення ресурсної бази банківського кредитування;
- оптимізацію співвідношення між пропозицією грошей на грошовому ринку та державними запозиченнями;
- розширення інвестиційних можливостей комерційних банків за рахунок залучення в ринковий обіг тих ресурсів, які ще продовжують направлятися у формі так званих централізованих кредитів і в більшості випадків не дають ніякої віддачі;
- створення механізму фінансового забезпечення зменшення розмірів ставок плати за кредит для тих банків, які значну частину кредитного портфелю спрямовують на довготермінові інвестиційні кредити;
- введення для комерційних банків податкових пільг по доходах, що одержані від їх інвестиційної діяльності.

На сьогодні переважна більшість регіонів позбавлена власних коштів для фінансування інновацій. Вирішення проблеми, на нашу думку, лежить у площині надання державою більших можливостей реалізації регіонального самоврядування, посилення фіскальних повноважень регіонального управління, залучення зовнішніх фінансових джерел. Такі фінансові інструменти, як гранти, позики, акціонерний капітал і непряма підтримка становлять базові елементи регіонального фінансового ланцюжка вартості. Головне – як для публічного, так і для приватного секторів у процесі забезпечення фінансовими ресурсами інноваційного розвитку – це скоординувати свою діяльність таким чином, щоб різні елементи цього ланцюга були взаємозалежними й ефективно взаємодіяли. В Україні ні на центральному, ні на регіональному, ні на місцевому рівнях не сформовані відповідні умови для побудови інноваційно-інвестиційної моделі розвитку регіонів.

Тому активізація інвестиційно-інноваційних процесів в регіоні повинна забезпечуватися [9, с. 156]:

- об'єднанням зусиль органів державної влади на місцях, підприємств та установ, незалежно від форм власності, для залучення інвестицій в економіку області;

- створенням системи координації взаємодії органів державної влади, підприємств, установ, банків, консалтингових та інформаційних фірм для залучення інвестицій;
- наданням інформації вітчизняним та іноземним інвесторам про потенційні можливості підприємств, організацій та установ області;
- раціональним використанням інвестиційних і кредитних ресурсів;
- підвищенням конкурентоспроможності підприємств регіону та їх продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- розробкою регіональних інвестиційних та інноваційних програм, проектів, пропозицій для залучення інвестицій на технічне переобладнання підприємств машинобудування з метою випуску продукції кінцевого циклу;
- освоєнням нових технологій і стабілізацією роботи підприємств регіону;
- підвищенням привабливості для інвесторів великих підприємств регіону;
- розвитком малого та середнього бізнесу, сприянням створенню інноваційних підприємств.

Потужним важелем державного впливу на прискорення інноваційного розвитку найбільш високо технологічних галузей має стати діяльність інноваційних фондів, створених за рахунок прямих бюджетних інвестицій. Такі фонди (загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів) повинні стимулювати залучення коштів промисловості, приватного сектора економіки до фінансування інноваційних проектів і програм. Для цього необхідно забезпечити паритетну участь у фінансуванні та відповідальність держави й підприємств у впровадженні інновацій.

Держава має взяти на себе фінансування масштабних прогнозно-аналітичних досліджень з метою визначення пріоритетних напрямів науково-технологічної та інноваційної діяльності. Це потрібно не тільки для конкретизації та надання належної цілеспрямованості політиці уряду, а й для орієнтації бізнесу – як безпосередня допомога держави виробничим підприємствам у пошуку своєї ніші у світовому поділі праці, напрямів можливого прориву вітчизняної високотехнологічної продукції на світовий ринок. Для такого роду досліджень і розробок необхідно задіяти всю потужність вітчизняного науково-технічного потенціалу [10, с. 172].

Основними заходами щодо вдосконалення механізму державного регулювання національної інноваційної системи можуть бути:

- оновлення Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України;
- внесення змін до чинного законодавства України щодо стимулювання інноваційної винахідницької та патентно-ліцензійної діяльності;
- здійснення постійного моніторингу існуючих нормативних актів, а також тих актів, що готуються до прийняття, на предмет їх впливу на інноваційну діяльність;
- ключове місце в бюджетному стимулюванні регіональних інноваційних процесів має посідати розробка «бюджету розвитку» як програми концентрації та витрачання інвестиційних ресурсів із централізованих і децентралізованих джерел;
- інтеграція науково-технічної та освітньої діяльності, розвиток системи підготовки кваліфікованих наукових кадрів, залучення молоді в сферу науки;
- організація моніторингу складу і структури інноваційного потенціалу регіонів;
- виконання наукомістких програм і проектів із застосуванням сучасних індикаторів інноваційної активності;
- розвиток системи науково-технічної та патентно-ліцензійної інформації з використанням можливостей комп'ютерних технологій та мережі Інтернет по будь-якій області України;
- створення єдиного інформаційно-технологічного комплексу на базі регіональних центрів моніторингу ринків інтелектуальної продукції та ресурсів регіону.

Оцінюючи можливості впливу держави на активізацію інноваційної діяльності в Україні слід окремо зупинитись на пропозиціях щодо державного стимулювання розробки та впровадження інновацій в сфері енергозбереження. Більшість енергозберігаючих проектів, що реалізуються на промислових підприємствах мають термін окупності від 2 до 6 років і можуть бути профінансовані через банківські кредити. Однак банківські інституції розглядають кредитування енергоефективних проектів тільки як вузьку нішу і недооцінюють попит на їх фінансування. За цих обставин необхідно: розширити практику впровадження механізму часткового субсидювання державною процентів по кредитам, отриманих для реалізації енергоефективних проектів; розробити та реалізувати фінансово-кредитними установами спеціалізовані продукти і послуги в сфері енергозбереження і активно просувати ці продукти серед клієнтів; створити фінансові механізми у вигляді грантового та венчурного фондів, які забезпечать відбір та фінансування перспективних інноваційних енергетичних проектів на ранніх стадіях їх реалізації; проводити оцінку можливості реалізації проекту щодо створення загальноукраїнської бази даних енергоефективних технологій з проведенням попередніх експертиз і видачі довідки про наукову обґрунтованість, технічну та комерційну привабливість проектів з метою включення цих проектів в державні, регіональні, муніципальні і корпоративні програми енергозбереження, а також проведення рейтингових досліджень споживчої цінності проектів; встановлення знижених тарифів для компаній, які реалізують програми по енергозбереженню; затвердження на державному рівні типових договорів, які передбачають відсутність необхідності у компанії споживача енергоресурсів оплачувати різницю між законтракованими та реально спожитими обсягами енергоресурсів внаслідок реалізації програми; активне використання механізмів приватно-державного партнерства, у тому числі сприяння промисловим підприємствам у реалізації енергозберігаючих проектів; використання потенціалу двосторонніх міждержавних енергетичних агентств для трансферу в Україну економічно обґрунтованих західних технологій.

Окремим блоком питань, які слід вирішити є розвиток сектора енергосервісних послуг, метою діяльності якого є проведення енергоаудиту. Оскільки цей ринок розвинений недостатньо, то важливою проблемою його функціонування залишається підготовка кваліфікованих кадрів і сфері енергоаудиту. Крім того слід розглянути можливість доступу на ринок іноземних компаній, діяльність яких передбачає проведення енергоаудиту.

Доцільним є створення державного реєстра енергоефективних технологій, який міститиме інформацію про найкращі розробки у цій сфері. В регіонах таку інформацію можна було б отримати у спеціально створених на засадах приватно-державного партнерства пілотних центрах, які володітимуть інформацією про сучасні технології та економічні практики у сфері енергозбереження. Необхідно забезпечити публічну доступність інформації про базовий рівень споживання енергоресурсів, втрати та потреби конкретних галузей, областей, міст та районів, а також про заходи, які реалізуються державою з приводу закупки для державних потреб енергоефективної продукції.

Висновки. Отже, на сьогодні стратегічним вектором державної інноваційно-інвестиційної політики залишається проведення ефективною бюджетної політики. Довгострокове відтворення бюджетних ресурсів можливо забезпечити лише шляхом стимулювання економічного зростання, яке в свою чергу забезпечить розв'язання інших проблем, зокрема: вдосконалення інституційних умов реалізації інвестиційно-інноваційних проектів, активізацію у країні фундаментальних досліджень і прикладних розробок за рахунок залучення не лише державних, а й приватних фінансових ресурсів, ефективну взаємодію держави та бізнесу у сфері практичної реалізації цих розробок.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність», № 40-IV від 04.07.2002 р. (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: www.rada.gov.ua

2. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 року № 3715-VI [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
3. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 № 2623-III. [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2623-14>
4. Рожко О. Д. Інноваційно-інвестиційна спрямованість бюджетної політики в Україні / О. Д. Рожко // Фінанси України. – 2011. – №1. – С. 64-72.
5. Перелік чинних інноваційних проектів, що включені до державного реєстру. Державне агентство з питань електронного урядування України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу: <http://old.dknii.gov.ua/>
6. Демчишак Н. Б. Джерела фінансування інвестиційної діяльності в умовах відкритості економіки / Н. Б. Демчишак // Збірник наукових праць Національного університету ДПСУ. – 2009. – №2. – С. 46-55.
7. Шарко М.В. Відображення податкової політики щодо інновацій у проекті Податкового кодексу України / М.В. Шарко, П.В. Шмулевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Chem_biol/tavnv/2009_63_2/63_2_36.pdf
8. Рудь Н.Т. Фінансові механізми підтримки інноваційного бізнесу в регіонах / Н.Т. Рудь // Економічний форум. – 2011. – № 2. – С.24-29.
9. Цадо Г. В. Сутність та значення інвестиційно-інноваційних процесів в системі регіонального розвитку / Г. В. Цадо // Інноваційна економіка. – 2011 – №1 – С. 154-160.
10. Кузнецова А. Я. Фінансові механізми стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності : [монографія] / А. Я. Кузнецова . – Львів : Львів. банків. ін-т НБУ, 2004. – 279 с.

Рецензент д.е.н., професор Різник Н.С.